

Тема 4. Політичні партії та партійні системи

Сучасне політичне життя важко собі уявити без партій. Вони стали неодмінним атрибутом кожного демократичного суспільства. У політичній системі будь-якого суспільства партії як інститут цієї системи виконують притаманні їм функції (за Т. Криворучком):

- 1) представництво інтересів;
- 2) комунікативна функція;
- 3) формування і підбір політичних еліт;
- 4) функція соціалізації;
- 5) розробка політики та здійснення політичного курсу.

Вивчення ролі політичних партій започаткували такі мислителі, як: Ж.Руссо, Д.Медісон, Е.Берк, М.Вебер, Г.Моска, В.Парето, Д.Брайс, Р.Міхельс, М.Дюверже, Д.Сарторі, П.Меркл, Д. Ла Паломбара, М.Вайнер, Е.Вятр та ін. Згідно висновків політологів, сукупність політичних партій, характер їх взаємодії, місце та вплив у політичній системі можна охарактеризувати як партійну систему.

Існують різні класифікації партійних систем, запропоновані відомими вченими-політологами. Це, зокрема:

- 1) схема М.Дюверже, (за якою партійні системи є однопартійні, двопартійні та багатопартійні). Партійні системи країн ЄС та України згідно схеми М.Дюверже можна в цілому віднести до багатопартійних;
- 2) класифікація українського вченого Б.Гаврилишина, (за якою партійні системи поділяються на олігархічні, системи противаг (боротьби за владу) і колегіальні (співпраці при владі)). Згідно цієї схеми партійну систему України можна віднести до олігархічного типу, на відміну від партійних систем країн ЄС;
- 3) схема А.Лейпхарта, (який поділив партійні системи за способом утворення коаліцій на підставі їхнього ставлення до існуючих в суспільстві протиріч: лівоцентристська, правоцентристська, ліво-права, ліво-центр-права). У країнах ЄС існують різноманітні партійні коаліції, як владні так і опозиційні. Наприклад, у Німеччині існують традиційні коаліції соціал-демократів (лівоцентристська) та християнських демократів (правоцентристська).

Найбільш відповідною для характеристики партійних систем країн ЄС, на наш погляд, є семитипова схема італійського політолога Дж.Сарторі, який виокремив: 1) однопартійну (характерна для тоталітарних держав); 2) гегемоністську (передбачає домінування однієї партії та наявність ще кількох партій-сателітів); 3) систему домінування (передбачає в умовах партійної

конкуренції перемогу однієї партії на виборах та одноосібне формування нею уряду протягом тривалого часу. Ця партійна система була характерною, наприклад, для Швеції, де в 1932-1976 рр. та в 1982-1991 рр. правила Соціал-демократична та Робітничка партії); 4) двопартійну систему (передбачає почергову участь у формуванні влади двох потужних партій); 5) систему обмеженого плюралізму (передбачає існування партій політичного центру лівої та правої опозиції). Система обмеженого плюралізму залежить від механізму формування уряду і поділяється на однопартійну, двоблокову і мультипартійну. Ця система використовується у багатьох країнах ЄС. Зокрема, для Іспанії характерна однопартійна система обмеженого плюралізму, де уряд формує Соціалістична партія. Для Німеччини характерна двоблокова партійна система обмеженого плюралізму. Уряд у Німеччині формується або блоком соціал-демократів або блоком християнських демократів. Мультипартійна система обмеженого плюралізму характерна для таких країн, як наприклад, Бельгія, Нідерланди; 6) систему поляризованого плюралізму (передбачає наявність багатьох партій, але формування уряду здійснюють тільки декілька з них). У різні роки ця система діяла у Франції та Італії; 7) атомізовану систему (передбачає наявність великої кількості малочисельних та маловпливових

У 1968 р. запропонував типологію партійних систем М. Дюверже на підставі кількості й розміру партій (вираженого у частці голосів виборців за полісили) виокремив чотири типи змагальних/конкурентних демократичних партійних систем (до уваги не брав феномену недемократичних однопартійних систем, де в парламентах або в державах загалом передбачається чи фактично відбувається існування лише однієї партії):

1) Двопартійні – системи, в яких підтримка двох великих сумірно збалансованих виборчою популярністю партій становить не менше 89 % голосів виборців. Тому одна партія самостійно формує однопартійні уряди більшості, а інша перебуває в опозиції до неї.

2) Двох-і-пів партійні (або трипартійні) – системи, де підтримка двох великих сумірно збалансованих виборчою популярністю партій становить 75–80 % голосів виборців. Однак жодна із них не має достатньої кількості мандатів у парламенті, щоби сформувати однопартійний уряд більшості. У зв'язку з цим така партія заручається підтримкою меншої партії/партій, позиції котрих значно слабші в електоральному зрізі, аніж позиції двох великих партій. У таких партійних системах найбільша за розміром виборчої підтримки партія більша за другу партію хоча б на 10%. Окрім того, у таких партійних системах мала партія звично має потенціал коаліційності, тому може брати участь у формуванні коаліційних урядів з однією чи іншою великими партіями (хоч залежно від результатів виборів). 3) Багатопартійні з домінуючою партією – системи, де найбільша й одночасно домінуюча парламентська партія (феномен домінуючих партій розглянемо згодом) отримує не менше 40 % голосів виборців та одночасно приблизно вдвічі більше голосів виборців, аніж друга за відносними розмірами парламентська партія (за умови представництва інших партій у парламенті). 4) Багатопартійні без домінуючої партії – системи, де серед багатьох (більше двох) парламентських партій жодна не є домінуючою чи не отримує 40 і понад відсотків голосів виборців й одночасно приблизно в 2

рази більше голосів виборців, ніж друга за відносними розмірами партія. На думку Ж. Блонделя, будь-яка багатопартійна система – це така партійна система, де підтримка двох найбільших парламентських партій становить менше 66 % голосів виборців¹. У 1968–1970 рр. започатковано одну з перших типологізацій партійних систем, котра не сконструйована винятково на кількісно-розмірному оцінюванні партій. Її автор – С. Роккан [68–70]. Учений для створення типологізації партійних демократичних систем використав такі індикатори, як партійні конструкції задля формування урядів, наявність чи відсутність однопартійної більшості та ступінь фрагментації сили партій, котрі не мають абсолютної більшості у парламенті чи провідній палаті парламенту. На підставі цього виокремлено такі різновиди партійних систем в яких: 1) уряди формують за конструкцією «1 партія проти 1+1 партії» (або англо-німецькі системи, у котрих відбувається змагання двох великих партій за участі, ймовірно, третьої малої партії, інакше кажучи, двопартійні та дво-з-половиною партійні системи); 2) уряди створюються за конструкцією «1 партія проти 3–4 партій» (або скандинавські системи, де одна велика партія регулярно протистоїть більш-менш формалізованому альянсу 3–4 менших партій, фактично – це багатопартійні системи з домінуючою партією); 3) де уряди формують за конструкцією «1 партія проти 1 партії проти 1 партії + 2–3 партій» (або рівні чи рівномірні багатопартійні системи, в яких відбувається змагання трьох і більше невеликих та рівних за розмірами партій, а фактично багатопартійні системи бездомінуючої партії). Цікаво, що рівні/рівномірні багатопартійні системи С. Роккан поділив на два підтипи: «розділені робочі» багатопартійні системи та багатопартійні системи «сегментованого плюралізму».

В. Якушик запропонував таку систематизацію політичних партій:

1. За критерієм наявності в політичних партій достатньо чіткої ідеології вони поділяються на:

- а) ідейно-політичні (з наявністю офіційної ідеології);
- б) прагматичні (згуртовані навколо певної тактичної цілі);
- в) партії харизматичних лідерів, не пропагуючих будь-якої відносно сталої та логічно побудованої ідеології).

2. На базі ставлення до сучасного типу суспільно-економічних відносин розрізняють такі партії:

- а) ультраліві;
- б) ліві;
- в) лівоцентристські;
- г) центристські;
- г) правоцентристські;
- д) праві;
- є) ультраправі.

3. Залежно від специфіки їхньої офіційної або фактичної соціально-політичної ідеології партії можна класифікувати на:

- а) анархічні;
- б) комуністичні;
- в) соціалістичні;
- г) ліберальні;
- г) консервативні;
- д) традиціоналістські;
- є) фашистські тощо.

4. З урахуванням ставлення політичних партій до релігії та свободи думки доцільно розрізняти:

- а) релігійні партії (ґрунтуються на релігійних цінностях);
- б) атеїстичні (відкрито й однозначно відкидають релігію);
- в) світські (вважають проблему ставлення до релігії не політичною).

5. За характером основних проблем, на яких концентрується їх увага, зорієнтовані на:

- а) вирішення конкретних проблем всього суспільства (соціоцентристські партії);
- б) захист певних групових інтересів (партії групового еґоїзму).

Сучасне цивілізоване суспільство не може функціонувати без багатопартійності. Її становлення, проблеми, пов'язані із цим процесом, обумовлюються об'єктивними й суб'єктивними чинниками.

Об'єктивні чинники:

- відсутність у суспільстві сталих політичних традицій функціонування демократичних інститутів;
- незавершеність інституціоналізації політичних партій;
- повільність процесу соціальної стратифікації суспільства;
- гальмування процесу ринкових економічних перетворень й адміністративних реформ.

Суб'єктивні чинники виявляються у таких базових характеристиках політичних партій:

- відсутність соціального підґрунтя інституту лідерства;

- неформованість соціальної бази;

- методи й засоби діяльності політичних партій (корумпованість, велика залежність від обставин, які складаються, неспроможність адекватно реагувати на зміни в політичному житті).

5 квітня 2001 р. Верховна Рада України прийняла Закон "Про політичні партії в Україні". Відповідно до цього Закону політичною партією вважається "зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян, прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формування і вираження політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах".